

WENEDOWIE, WANDALOWIE I SŁOWIANIE

Źródła historyczne podają, że na terenie współczesnej Polski mieszkali w starożytności liczne plemiona. Jednymi z najsłynniejszych i najbardziej tajemniczych byli Wenedowie i Wandalowie. W nauce od kilkudziesięciu lat trwają spory kim były te ludy. Jedni uważają Wenedów za ludność italską, inni za iliryjską, jeszcze inni za dacką, celtycką lub inną. Wandalów zaś powszechnie uważa się za Germanów. Są jednak głosy, obecnie słabo słyszalne, mówiące o słowiańskim rodowodzie zarówno jednych jak i drugich.

W niniejszym artykule podejmę próbę naświetlenia przesłanek, które wskazują na ich słowiańską tożsamość. Przedstawię również argumenty wskazujące, że zarówno Wenedowie jak i Wandalowie to w istocie dwie nazwy tego samego ludu. Opierać się będę na analizie dostępnych źródeł historycznych. Ich interpretacja jest przedmiotem nieustannych sporów. Przy tej okazji pragnę wspomnieć, iż w obecnym roku 2014 rusza w Polsce wielki projekt badawczy mający na celu określenie DNA kopalnych szkieletów z czasów starożytnych i średniowiecznych. [1] Badania te mają dać odpowiedź czy na ziemiach polskich istnieje ciągłość osadnicza o czasów starożytności i czy współcześni Polacy są w linii prostej potomkami starożytnych plemion zamieszkujących polskie ziemie. Inicjatorem badań jest prof. **Marek Figlerowicz** z Instytutu Chemii Bioorganicznej PAN w Poznaniu. Biorą w nich udział również dwaj inni, wielcy polscy naukowcy: archeolog z UAM, prof. **Hanna Kóćka-Krenz** [2] oraz antropolog, również z UAM, prof. **Janusz Piontek**. Nie czekając na wyniki tych badań, postaram się przedstawić poniżej inne przesłanki mające dać odpowiedź na powyższe pytania. Skupię się tu na wspomnianych plemionach Wenedów i Wandalów.

WENEDOWIE

Nazwa tego ludu, jak i sam lud wzbudzają dziś największe kontrowersje. Uważa się go za plemię italskie, iliryjskie, celtyckie, dackie lub bałtyjskie. Niektórzy łączą go jednak ze Słowianami. W źródłach starożytnych występuje ono pod nazwami: Wenedowie, Wendowie, Wenetowie, Wenedzi, Windowie.

Jest sprawą bezsporną, że nazwy „Wenedowie” (niem. Wenden) używali i nadal używają Niemcy na określenie Słowian, a ściślej Słowian zachodnich – swoich bezpośrednich sąsiadów. Na terenie obecnych Niemiec na lewym brzegu Łaby, w okolicach miasta Lüneburg jest obszar zwany po niemiecku **Wendland**. Nazwa ta jest pozostałością po słowiańskim plemieniu Drzewian, które żyło na tamtej ziemi. Plemię te, najdłużej zachowało swoją słowiańską tożsamość na terenie współczesnych zachodnich landów niemieckich, ulegając całkowitej germanizacji dopiero w XVIII w. Podobno do dziś używane są w miejscowej gwarze niektóre słowa mające słowiańską etymologię. Na terenie Wendlandu istnieje obecnie park krajobrazowy o nazwie **Naturpark Elbufer Drawehn**. Ostatni człon jego nazwy związany jest właśnie z nazwą plemienną Drzewian. Również wiele nazw miejscowych wiosek posiada słowiańską genezę. Nikt nie ma wątpliwości, że na tamtej ziemi mieszkali Słowianie. Nikt też nie ma wątpliwości, że nazywano ich mianem „**Wenden**” i że współczesna nazwa tej krainy wzięła swą nazwę właśnie od nich.

Również dzisiaj nazwę „Wenden” Niemcy stosują na określenie Słowian, głównie zachodnich. Nazywają tak m.in. Serbów łużyckich, jedyną zachowaną słowiańską ludność i do dziś żyjącą na terytorium współczesnych Niemiec. Najstarszy zabytek piśmiennictwa serbołużyckiego to „Przysięga mieszczan budziszyńskich” z 1530 r., zwana po niemiecku „**Burger Eydt Wendisch**”. Pierwszą wydrukowaną książką w języku serbołużyckim był „Śpiewnik” Albina Mollera z 1574 r., zwany po

niemiecku „**Wendisches Gesangbuch**”, a w latach 1841 – 1843 Jan Arnošt Smoler i Leopold Haupt opublikowali dwutomowy zbiór „**Pieśni ludowe Wenedów w Górnych i Dolnych Łużycach**”. [3] Nie ulega zatem wątpliwości, że dla Niemców nazwa „Wenedowie” tożsama jest z bardziej współczesną nazwą „Słowianie”.

ZAMIENNOŚĆ NAZW

Stare skandynawskie sagi także wspominają Słowian pod pojęciem Wenedów lub Windów. Termin ten w ograniczonym stopniu funkcjonuje zresztą do dziś. Na przykład w języku szwedzkim Słowian nazywano mianem **Vender** lub **Baltiska Veneter** (pol. Wenedowie bałtyccy). Kraj, który zamieszkiwali Słowianie zachodni nazywany był w skandynawskich sagach mianem „Vindland”. Ciekawostką jest fakt, iż królowie szwedzcy nosili od roku 1540 aż do 1973 r. tytuł „króla Szwedów, Gotów i Wenedów”, który brzmiał po szwedzku – „*Sveriges, Götes och Vendes konung*”. Ten sam tytuł po łacinie brzmiał: „*Sueorum, Gothorum et Vandalorum Rex*”. Co ciekawe, w tytule szwedzkim słowo „Wenedowie” (**Vendes**) jest zamienne ze słowem łacińskim „Wandalowie” (**Vandalorum**). I tu mamy pierwszą przesłankę wskazującą na zamenność nazw obu, rzekomo odrębnych starożytnych plemion. Także monarchowie duńscy do roku 1972, oprócz tytułu króla Duńczyków, nosili tytuł „króla Wenedów” („*de Venders konge*”) na określenie Słowian zamieszkujących Rugię, Pomorze i Meklemburgię. Ziemie te były bowiem przez jakiś czas we władaniu Danii – stąd wziął się ten tytuł. Początkowo brzmiał on po łacinie „*Rex Sclavorum*” (pol. król Słowian), lecz w XVI w. został zmieniony na tytuł króla Wandalów – „*Rex Vandalorum*”. Oba znaczenia dotyczyły Słowian zamieszkujących wspomniane ziemie. Tutaj także zastanawia zamenność nazw „Wenedów” (Venders) i „Wandalów” oraz utożsamianie ich obu ze Słowianami.

Przykładów zamenności obu nazw plemiennych i identyfikowania ich ze Słowianami, było więcej w historii. Oto kilka przykładów:

1. Tytułu króla Wandalów używali także polscy władcy. Mieszko I nazywany był przez Gerharda z Augsburga w spisanej w latach 983 - 993 „**Hagiografii świętego Ulryka**” [4] „księciem Wandalów”: „*dux Vandalorum, Misico nomine*” (pol. „książę Wandalów o imieniu Mieszko”).

2. W kronice „**Annales Alamannici**” (709 - 799) znajduje się takie zdanie: „*Pipinus ... perrexit in regionem Vandalorum, et ipsi Vandali venerunt obvium*” (pol. „Pepin poszedł do kraju Wandalów i Wandalowie wyszli mu naprzeciw”). W innym miejscu przy opisie wyprawy Karola Wielkiego na Słowian mamy: „*perrexit in regionem Vandalorum*” (pol. „udał się do kraju Wandalów”). Zatem Słowian określa się tu mianem „Wandalów”.

3. Miasta hanzeatyckie, takie jak: Lubeka, Wismar, Rostock, Gdańsk, Królewiec czy Ryga określane były mianem „miast Wenedów”. Po niemiecku: „**wendische Städte**”, zaś po łacinie „**vandalicae Urbes**”. Tu znów mamy zamenność nazw „Wenedów” z „Wandalami”.

Do wymienionych miast mam małą uwagę: Królewiec i Ryga były położone na terytoriach Bałtów, a nie Słowian. Mimo to, oba miasta nazywane były „miastami Wenedów”. Wynika z tego nieśmiały wniosek, którego przesłankę można znaleźć więcej: „Dla Germanów Wenedami byli nie tylko Słowianie, lecz również pokrewni im Bałtowie”. Być może nazwa „Wenedowie” jest tak stara, że sięga czasów wspólnoty bałtosłowiańskiej i zachowała się zarówno na określenie Bałtów, jak i Słowian po ich wzajemnych rozdzieleniu. Teza ta wyjaśniałaby wiele dotychczasowych nieporozumień i

sprzeczności.

4. W kronice „**Annales Augustani**” z XI w. opisana jest klęska Niemców w bitwie ze Słowianami. Autor użył tam następujących słów: *“exercitus Saxonum a Wandalis trucidatur”* (pol. „armia Sasów została rozbita przez Wandalów”). Tu także Słowian określa się tu mianem Wandalów.

5. Niemiecki kronikarz i geograf, żyjący i piszący w XI w., **Adam z Bremy** tak opisuje kraj Słowian: *“Sclavania igitur, amplissima Germaniae provintia, a Winulis incolitur, qui olim dicti sum Wandali; decies maior esse fertur nostra Saxonia, presertim si Boemiam et eos, qui trans Oddaram sunt, Polanos, quia nec habitu nec lingua discrepant, in partem adieceris Sclavaniae”*. [5]

Tłumaczenie polskie: „Słowiańszczyzna, największa z krain Germanii, zamieszkała jest przez Winuli, których wcześniej nazywano Wandalami. Podobno jest ona większa niż nasza Saksonia, zwłaszcza jeśli zaliczyć do niej Czechów i Polan po drugiej stronie Odry, którzy nie różnią się ani językiem ani obyczajem”. Jest to dość nietypowy opis – autor uważa Słowiańszczyznę jako część Germanii. Dla współczesnego człowieka rzecz kompletnie niezrozumiała i nielogiczna. Logiczną stać się ona może wówczas, gdy uzmysłowimy sobie, że ówczesne znaczenie „Germanii” mocno różniło się od znaczenia współczesnego. Ta istotna kwestia ma fundamentalne znaczenie dla zrozumienia sensu dawnych opisów tych krain. Ma ona również znaczenie dla zrozumienia, kto żył na ziemiach polskich w czasach starożytnych.

6. **Wilhelm z Rubruk**, żyjący w XIII w., flamandzki franciszkanin, misjonarz i podróżnik napisał takie oto zdanie: „Język Rusinów, Polaków, Czechów i Sklawonów jest taki sam jak język Wandalów”. [6] Zatem kolejny kronikarz jasno identyfikuje Słowian z Wandalami.

7. W latach 1669-1686 na ziemi słupskiej wydzielono „Okręg Wandalski” wśród poddawanej zniemczeniu lokalnej ludności słowiańskiej, z odprawianymi po polsku nabożeństwami dla ludności określanej po niemiecku jako „Wenden” (łac. *Vandali*) lub „Cassuben” (pol. Kaszubi). [7]

SŁOWEŃCY – WENEDOWIE NIE MIESZKAJĄCY NA ZIEMI WENEDÓW

Twierdzenie allochtonistów, jakoby nazwa „Wenedowie” określała w starożytności ludność niesłowiańską – italską, iliryjską czy jakąkolwiek inną i została później przeniesiona na przybyłych w VI wieku Słowian, jest w mojej ocenie niepoprawne. Zwolennicy tej tezy uważają, że Niemcy swoich sąsiadów na wschodzie nazywali zawsze „Wenden”. Kto by to nie był, zawsze byłby określony tą nazwą. Najpierw nazwą tą nazywane były italskie lub iliryjskie plemiona Wenetów, a następnie przeniesiono ją na przybyłych ze wschodu Słowian. Pomijając zagadkę co stało się z rzekomymi przedśłowiańskimi Wenetami i dlaczego nagle zniknęły, nasuwa się pytanie: czy gdyby na te ziemie przybyli np. Zulusi, również nazwani zostaliby przez Niemców mianem „Wenden”? Odpowiedź na te pytanie może dać nazwa przybyłych ze wschodu, jeszcze przed Słowianami (według allochtonistów), Hunów. Niemcy nie nazwali ich mianem „Wenetów / Wenedów”, lecz inną nazwą, im charakterystyczną. Dopiero później mieli tę nazwą ochrzcić Słowian. Dziwne, że nazwy tej nie przenieśli na plemię przybyłe tuż po „zniknięciu” niesłowiańskich Wenedów, lecz dopiero na później przybyłych Słowian. Dziwne jest też to, że Niemcy nie nazwali tą nazwą innych plemion np. Awarów lub Pieczyngów, które po Hunach także przybyły ze wschodu. Przypadek? Wątpliwe. Z jakichś powodów tego jednak nie zrobili. Ktoś może powiedzieć, że nazwa ta była „zarezerwowana” dla

niemieckich sąsiadów zamieszkałych na terenach północnych – tych na północ od Sudetów, a więc tych, na których w starożytności mieszkali rzekomo nie-słowiańscy Wenedowie. Kłam temu twierdzeniu zadają Słoweńcy – naród Słowian południowych, którzy mimo, iż mieszkają z dala od starożytnych północnych pierwotnych ziem wenedzkich w Europie Środkowej, również nazywani byli mianem **Wenden** lub **Winden**. W średniowieczu mianem **języka windyjskiego (windisch)** określano język słoweński. Dialekt tego języka, zwany prekmurskim [8], nazywany jest przez Węgrów mianem „**Vend nyelv**” (język wendyjski). W dokumentach niemieckich, węgierskich, łacińskich i innych, język Prekmurian (dialekt ówczesnych węgierskich Słoweńców z Prekmurje) jest określany jako „**język wandalski**” (łac. *Lingua Vandalicus* lub *Lingua Vandalica Slavica*; niem. *Windische Sprache* zamiennie z *Vandalische Sprache*). Wszędzie w tych nazwach mamy do czynienia z zamiennością określeń Wenedowie – Wandalowie – Słowianie. Wynika z tego również fakt, iż Niemcy doskonale zdawali sobie sprawę kogo mieli za sąsiadów. Jeśli Słowianie zachodni wywędrowali z obszaru dzisiejszej Polski na Bałkany, to ich pierwotna nazwa „Wenedowie” wciąż im towarzyszyła. Dlatego bez względu czy byli to Słowianie mieszkający na północ od Karpat i Sudetów czy na bałkańskim południu, zawsze określani byli przez Niemców mianem **Wenedów / Winidów**.

DLACZEGO WĘGRZY TO NIE PANOŃCZYCY?

W IX/ X w. nowy lud, Węgrzy, przybył do Europy i osiedlili się na Nizinie Panońskiej. W drodze analogii do przejmowania nazw, jak to miało mieć miejsce w przypadku Wenedów i Słowian, Węgrów powinno ochrzcić się mianem „Panończyków”. Nazwano ich jednak Węgrami (Ungarn) w odróżnieniu zarówno od Panończyków zamieszkujących wcześniej tę ziemię, jak i w odróżnieniu od Słowian – Wenedów. Niemcy nazwali ten nowy lud zupełnie inną nazwą, nie przenieśli nazwy, jak rzekomo mieli to uczynić w przypadku Wenedów i Słowian. Widocznie, wbrew teoriom allochtonistów, umieli odróżniać etnosy i nie przenosili nazw plemion na inne. Mało tego: mimo, iż Węgrzy oddzielili Słowian od siebie, to i tak niemiecka nazwa „Wenden” towarzyszyła zarówno Słowianom mieszkającym na północy, jak i na bałkańskim południu. Nie było również nadawania nazw starych miejscowych plemion innym nowym, przybyłym ze wschodu ludom. Dlatego Hunom, Awarom czy Węgom nie nadano nazw wcześniej znanych osiadłych ludów. Co do samych Słoweńców, to powinni oni być nazwani nie Wenedami / Winidami, lecz Norykami [9], Ilirami, ewentualnie także Panończykami, bo w drodze analogii, nazwy tych starożytnych ludów i ziem, Niemcy powinni przenieść na nowo przybyłych z północy Słowian. Słoweńcy jednak nie stali się Norykami czy Ilirami, bo Niemcy doskonale wiedzieli, że Słowianie to Wenedowie, bez względu na to, czy zamieszkują obszar Połabia, Odrowiśla, Bohemii, północnych Bałkanów czy Alp. Dlatego Słoweńcy byli nazywani Winidami, a nie Norykami.

Podobnie postrzegali i nazywali Słowian Skandynawowie, którzy również doskonale wiedzieli kto mieszkał i nadal mieszka po południowej stronie Bałtyku. Według nich Wenedowie to Słowianie.

Znamienne jest to, że również inne narody nazywają Słowian bądź niektóre słowiańskie narody nazwą zbliżoną do nazwy „Wenedowie”. Finowie określają Rosję – jedyny słowiański kraj, z którym graniczą, mianem **Venäjä**. Estończycy nazywają ją – **Venemaa**.

GETICA JORDANESA

Na koniec pragnę przytoczyć, najbardziej ciekawe cytaty, które powinny najwięcej dać do myślenia

kim byli Wenedowie i czy istotnie ich nazwa mogła być przeniesiona z jednego na inny lud. Cytaty pochodzą z kroniki „*Getica*” [10], napisanej w 551 r. przez **Jordanesa**. [11] Pragnę podkreślić, iż Jordanes żył w VI w. n.e., a więc wówczas, gdy według koncepcji allochtonistów, Słowianie mieli przybyć na ziemie polskie ze wschodu. Jordanes, ani żaden inny ówczesny lub późniejszy kronikarz, nic nie wspomina o takim przybyciu. Ten fakt często jest ignorowany przez przeciwników teorii autochtonistycznej. Kronikarz pisze zaś o czymś innym, niezwykle ciekawym z punktu widzenia powiązań Słowian z Wenedami: „Po rzezi Herulów, Ermanaryk skierował oręż przeciw Wenedom, którzy chociaż pośledni żołnierze, lecz mnogością silni, zrazu próbowali stawiać opór. Cóż jednak wskóra rzesza nieotrząskanych z rzemiosłem wojennym, kiedy i Bóg dopuszcza, i rzesza nadejdzie. Wenedowie zaś, (...) pochodząc z jednego pnia, występują dzisiaj pod trzema nazwami: Wenedów, Antów i Sklawenów”. Podstawowa uwaga dotyczy czasu opisywanych wydarzeń: Ermanaryk (łac. *Ermanaricus*), król Ostrogotów nad Morzem Czarnym zmarł w 375 r. Zatem jego wojna z Wenedami musiała mieć miejsce przed jego śmiercią. Niespełna 200 lat później Jordanes jasno pisze, że Wenedowie znani niegdyś pod jedną nazwą, obecnie znani są pod trzema nazwami, gdyż ulegli podziałowi i pojawiły się nowe nazwy. Znaczący to tyle, że lud Wenedów rozrósł się i tym samym podzielił na dwa plemiona: Antów i Sklawenów. Skoro się rozrósł, to zapewne musiał długo mieszkać w jednym i tym samym miejscu. Autor nic nie wspomina, że ktoś przejął nazwę po rzekomo nie-słowiańskim etnosie Wenedów. Nic nie wspomina, że Słowianie (Sklaweni) przybyli ze wschodu i że są ludem nowym, dotąd nieznanym. Dzięki Jordanesowi widać także wyraźnie kiedy zaczęła pojawiać się nazwa „Słowianie” i jak stopniowo wypierała ona nazwę „Wenedowie”, określając wciąż tę samą ludność. W innych częściach kroniki, Jordanes opisuje obszary zamieszkałe przez Wenedów: „Wzdłuż lewego skłonu [Karpatów], który zwraca się w kierunku północnym, od źródeł rzeki Vistuli [Wisły] na niezmiernych przestrzeniach usadowiło się ludne plemię Wenedów, którzy chociaż teraz przybierają różne miana od rodów i miejsc, w zasadzie nazywani są Sklawenami i Antami”. Cytat ten oznacza tyle, że na północ od Karpat, od źródeł rzeki Wisły, mieszkają na wielkim obszarze Wenedowie i dzielą się na wiele mniejszych plemion. Z opisu wynika, że „Wenedowie” to nazwa dawna, później wypierana przez dwie nowe: „Antów” i „Sklawenów” (Słowian). Dwie nowe nazwy określają dwa nowe duże plemiona, jakie wyrosły i wykształciły się z jednego. Znaczący to, że lud Wenedów potrzebował czasu, aby się rozrosnąć i z czasem podzielić, nie tylko na dwa duże, ale i na wiele mniejszych plemion. Cytat ten raz jeszcze potwierdza to, co już napisałem: lud Wenedów musiał więc, zamieszkiwać wspomniane terytoria od dawna, a nie od ledwie od 50 lat. Nie zdążyłby bowiem tak szybko zasiedlić „niezmierną przestrzeń”. Przypominam, że „*Getica*” została napisana w 551 r., zaś oficjalna wersja allochtonistyczna mówi, że Słowianie zaczęli zasiedlać ziemie polskie od początku VI w. Czyżby zatem zdążyli oni w 50 lat zająć „niezmierną przestrzeń”, zasymilować miejscowe resztki ludności i jeszcze podzielić się na dwa duże oraz wiele mniejszych plemion? Podkreślić muszę, że jest to niemożliwe. Co do nazw, to określenie „Sklaweni” (Słowianie) z czasem zyskało prym i dominuje do dziś. Nazwa „Antowie” zanikła zupełnie i wyszła z użycia, zaś określenie „Wenedowie” funkcjonuje do dziś, choć w mniejszym zakresie, o czym była mowa wcześniej. Z kroniki Jordanesa dokładnie widać, co miało miejsce w VI wieku. Pojawiły się nowe nazwy na określenie Słowian, a nie sami Słowianie. Słowianie byli w historii od dawna, tyle że ukrywali się w niej pod innymi nazwami. W VI wieku mamy do czynienia z pojawianiem się nowej nazwy, a nie nowego etnosu.

Są też tacy sceptycy, którzy twierdzą, że wszystkie opisane przypadki utożsamiania Wenedów i Wandalów ze Słowianami to błędy lub pomyłki. W ich mniemaniu, mieszanie Wenedów z Wandalami

i obu tych ludów ze Słowianami jest nieuprawnione, bo oparte na pomyłkach. Czy jednak błędy i pomyłki mogą się zdarzać aż tak powszechnie w różnych epokach, u różnych autorów i u różnych narodów? Uważam, że nie. Dlatego zastanawiam się co będzie, jeśli okaże się, w efekcie wspomnianych na początku, badań genetycznych, że jednak na ziemiach polskich istniała ciągłość osadnicza i że starożytne ludy tu żyjące są w linii prostej przodkami Polaków? Czy wówczas historię polskich ziem i jej plemion trzeba będzie pisać na nowo? Czy wówczas powszechnie uznanym faktem będzie to, że Wenedowie i Wandalowie byli w istocie jednym i tym samym słowiańskim etnosem? Pomijając powyższe przykłady oraz pomijając mające nastąpić badania genetyczne kopalnego Y-DNA, istnieją inne przesłanki wskazujące na ciągłość zamieszkania ziem polskich przez tę samą ludność. Są również inne przesłanki wskazujące na słowiańskość Wandalów, np. niektóre pisemnie zachowane imiona władców wandalich. Ale tematy te, wymagają osobnych artykułów, a nawet osobnego szerszego opracowania.

[1] <http://www.naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,397837,naukowcy-chca-zbadac-pochodzenie-wielkopolan.html>

[2] http://pl.wikipedia.org/wiki/Hanna_K%C3%B3%C4%8Dka-Krenz

[3] http://pl.wikipedia.org/wiki/Serbowie_%C5%82u%C5%BCyccy

[4] Gerhard z Augsburga, kronika „*Miracula Sancti Oudalrici*”.

[5] Adam z Bremy, „*Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*” (pol. *Historia archidiecezji hamburskiej*).

[6] Wilhelm z Rubruk, „*Opis podróży*”, przeł. Mikołaj Olszewski, z serii: „Biblioteka Klasyków Antropologii”, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2007, [ISBN 978-83-89637-45-1](https://www.isbn-international.org/view/title/978-83-89637-45-1)

[7] Józef Spors, „*Geneza i rozwój terytorialny nazwy Kaszuby w znaczeniu etnicznym w XIV-XVI w.*”, Rocznik Słupski 1988-1989, Słupsk 1991.

[8] http://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_prekmurski

[9] od nazwy rzymskiej prowincji Noricum: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Noricum>

[10] Jordanes, „*De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*” („*Getica*” – *Historia Gotów*); wersja łacińska i angielska: <http://www.harbornet.com/folks/theedrich/Goths/Goths1.htm>

[11] <http://pl.wikipedia.org/wiki/Jordanes>